

Arhivski zapisi o sortama vinove loze u Dalmaciji u 15. i 16. stoljeću

Kristijan Juran

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Ruđera Boškovića 5
HR - 23 000 Zadar
kjuran@unizd.hr

Izvorni znanstveni rad

Primljen: 4. 8. 2020.
Prihvaćen: 30. 9. 2020.
UDK 634.84(497.58)^{14/15}*

Sažetak

Dosad poznate vijesti o sortama vinove loze koje su uzgajane u kasnosrednjovjekovnoj Dalmaciji malo brojne su i šture. U ovom ih prilogu obogaćujemo nizom novih podataka iz arhivskih spisa šibenske, trogirске i splitske provenijencije, koji pružaju obuhvatniji pogled kako na rasprostranjenost historio-grafski i u svakom drugom pogledu najpoznatije sorte – tribidraga, tako i na topografiju drugih sorata, poput bilce, zelenke i tikvarine.

Ključne riječi: vinova loza, tribidrag, bilca, Dalmacija, Šibenik, 15. – 16. stoljeće

Uvod

U dosad najcjelovitijoj studiji dalmatinskoga predznaka o kasnosrednjovjekovnoj kulturi pijenja vina, prostorno omeđenoj fizičkim i mentalnim granicama Dubrovačke Republike, ne spominje se niti jedna domaća, autohtona, odnosno dubrovačka sorta vinove loze. To je, dakako, odraz onoga što je (ne)napisano u dubrovačkim arhivskim vrelima. S druge strane, poznato je da Dubrovčani u 14. i 15. stoljeću uvoze iz talijanskih krajeva primjerice malvaziju, ribolu, trebjan i sortu *vernaccia*.¹ U drugim su dalmatinskim sredinama dosadašnja znanstvena pregnuća ipak prepoznala nekolicinu sorata koje su uzgajane u 15. stoljeću. Prema Ivanu Pederinu, negdje se na splitskom području 1442. podižu mladi nasadi bilce (*de bilzis et non aliis vitibus*), dok se na Rabu 1477. spominje sorta muškata.² Josip Kolanović u monografiji *Šibenik u kasnome srednjem vijeku* usputno se osvrće na jedan ugovor iz 1446. kojim se neki težak obvezao da će podići vinograd od tikvarine i bilce (*bonis vitibus tiquarinis et bilcis*), kao i na podatak iz 1458. kada je zastupnik opatije sv. Nikole tražio od težaka

1 Gordan RAVANČIĆ, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb 2001., 23, 37, 43.

2 Ivan PEDERIN, Split u XV. stoljeću, *Bosna Franciscana*, 38/2013, Sarajevo, 170; Ivan PEDERIN, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, Zagreb 1989., 60.

da zasade sorte *mala*, *vela bil* i *celencha*.³ Konačno, Ambroz Tudor okupio je povijesne podatke o tribidragu, sorti koja je tijekom posljednjih dvaju desetljeća zamjetno prisutna u znanstvenom i onom ležernije intoniranom medijskom prostoru, nakon što je utvrđeno da je identična crljenku kaštelanskom i američkom zinfandelu.⁴ Stoga ćemo i mi u ovu kratku šetnju arhivskim zapisima krenuti tragovima tribidraga.

Tribidrag

Vina tribidrag i bilca spominju se potkraj 15. stoljeća kao izvozni dalmatinski proizvodi u Veneciji. Iz 1518., 1529. i 1546. godine potječu zapisi koji svjedoče da se u tribidragu uživalo na otocima Visu, Hvaru i Korčuli. Na temelju tih i drugih otprije poznatih vijesti iskristalizirala su se dva zaključka: a) da je sorta tribidrag bila udomaćena na širem dalmatinskom području najkasnije od polovine 15. stoljeća i b) da je vino od te loze bilo na dobru glasu i cijenjeno na mletačkom odnosno jadranskom tržištu.⁵ Podatci do kojih smo u međuvremenu došli bitno će upotpuniti sliku o rasprostranjenosti tribidraga u Dalmaciji na razmeđu srednjega i novoga vijeka. Najraniji od novoprikupljenih podataka odnosi se na šibensko područje. Godine 1444., naime, don Juraj Radićević, upravitelj crkve Sv. Križa u Vodicama, dao je na obradu crkveno zemljište površine 10 gonjaja u Zatonu težaku Ratku Grubačeviću iz šibenskoga Doca, s obvezom da na manjem, još neobrađenom, dijelu preuzete parcele podigne nasad tribidraga (... *quod terrenum est quasi totum pastinatum, excepto vno gognaio terre uel circa, quod residuum terre non pastinate predictus Ratchus conductor promisit plantare et pastinare bonis vitibus de tibidrago isto anno ad presens currenti...*).⁶ Tribidrag je bio prisutan i na drugim predjelima šibenskoga distrikta, što se može zaključiti iz toponima motiviranih njegovim nazivom. Tako se 1497. spominje vinograd kod solana u Morinju na lokalitetu Tribidrag,⁷ 1504. parcela na otoku Žirju opisana kao *terren arratorio et la vigna dita Tribidrag*,⁸ a 1531. vinograd s maslinama u Donjem polju *in Pseuiza dicto Tibidraga*.⁹ Prema tome, kada je riječ

3 Josip KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb 1995., 123, bilješka 254.

4 Ambroz TUDOR, Nekoliko povijesnih podataka o tribidragu (zinfandel, crljenak kaštelanski, primitivo), *Mogućnosti*, LVII/2010, br. 7-9, Split, 103-108; Edi MALETIĆ, Ivan PEJIĆ, Jasminka KAROGLAN KONTIĆ, Jasenka PILJAC, G. S. DANGL, Aleš VOKURKA, Thierry LACOMBE, Nikola MIROŠEVIĆ, Carole MEREDITH, (2004) Zinfandel, Dobričić and Plavac mali: The Genetic Relationship among Three Cultivars of the Dalmatian Coast of Croatia, *American Journal of Enology and Viticulture*, 55(2)/2004, 79-83.

5 TUDOR 2010, 105-108.

6 Državni arhiv u Šibeniku, HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika (1386. – 1797.), kut. 11/IV-V, sv. 10.II, 7v.

7 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 23/II, sv. 26.III.a, 166r.

8 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 23/VI, sv. 26.V.a, 24v.

9 Državni arhiv u Šibeniku, HR-DAŠI-1 Općina Šibenik (12. st. – 1797.), kut. 9, sv. i, 106v.

o šibenskom području, nasadi tribidraga postojali su (barem) u Zatonu, Donjem polju i na Žirju, čemu nije naodmet dodati da humanistički pisci Šižgorić i Fusco, prvi potkraj 15., a potonji početkom 16. stoljeća, govore da Žirje „obiluje izvrsnim vinom” odnosno da je „glasovito po vinogradima”.¹⁰

Za splitsko područje raspoložemo samo jednim podatkom iz 1454. godine kada se jedan težak obvezao da će u roku od sedam godina nasaditi 14 vretena zemlje, i to lozom tribidraga, maslinama, smokvama i drugim stablima (...*omni anno vretenos duos vitium tribidragi, oliuis, ficubus et arboribus...*).¹¹

O tribidragu na trogirskom području svjedoči toponim Tribidrazi kojim je 1492. godine označeno zemljište u posjedu težaka iz Kruševika (*terrenorum possitorum sub comitatu Tragurii in loco cognomento Tribidراسي*).¹² Još je nekoliko vijesti iz sredine 16. stoljeća. Spomenut je tako tribidrag 1545. kao sorta vinove loze u Velome polju na predjelu *Ad Rac(...)*.¹³ Martin Radivojević iz Kaštela Rosani obvezao se 1555. da će na zemljištu Ivana Nikole de Andreisa, površine 36 vretena, u predjelu (*Z)aguglie* u Velom polju podići nasade tribidraga (*vitibus tribidragi*), i to dinamikom od dva vretena godišnje. Obvezao se ujedno i da će po jednom vretenu posaditi po pet maslina i smokava.¹⁴ Iste je godine rektor crkve sv. Marije (Gospe Stomorije) težaku Pavlu iz Kaštel Novog (*de Castro nouo Cippicorum*) dao na nasad *bonis vitibus et arboribus fructiferis videlicet vittibus et semine tribidragi* teren površine osam vretena u Velom polju na predjelu *Ri(ciuiza)*.¹⁵

Dopunit ćemo na koncu ovoga poglavlja otprije poznate vijesti o tribidragu na otocima Hvaru i Korčuli. Naišli smo tako na ugovor iz 1529. kojim se Bonadeus pok. ser Petra Philippija iz Hvara obvezao da će ser Frani Albertu, pisaru šibenske komore, dovesti iz Hvara u Šibenik 100 kvarti dobroga crnoga vina tribidraga (*quartas centum optimi uini nigri tebidragi*).¹⁶ U Jelsi je 1538. sastavljena isprava u kojoj se spominje *uin tribidrago*.¹⁷ Tri je godine kasnije zabilježeno da je izvjesni gospodin Nikola u svojoj konobi u Korčuli imao dvije pune bačve vina tribidraga (*vegetes duas plenas vini tribidragi*).¹⁸

10 Juraj ŠIŽGORIĆ, *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* (priredio Veljko GORTAN), Šibenik 1981., 41; Paladije FUSKO, *Opis obale Ilirika* (priredila i prevela Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ), Zagreb 1990., 111.

11 Državni arhiv u Zadru, HR-DAZD-16 Općina Split (1060. – 1797.), kut. 11, sveščić 3, 32r. Zemljište je smješteno na lokalitetu čije ime nesigurno čitamo kao [a]topal ili [A] Topal.

12 HR-DAŠI-1 Općina Šibenik, kut. 24, sv. 40, 123r.

13 Državni arhiv u Zadru, HR-DAZD-18 Općina Trogir (12. st.– 1797.), kut. 8, sv. IX.1, 58r.

14 HR-DAZD-18 Općina Trogir, kut. 70, sv. IX.11 2, 12v.

15 HR-DAZD-18 Općina Trogir, kut. 70, sv. IX.11 2, 14v.

16 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 30/II, sv. 1524-1531, 60v.

17 Državni arhiv u Zadru, HR-DAZD-11 Općina Korčula (12. st. – 1797.), kut. 55, sv. 109/1, 13r.

18 HR-DAZD-11 Općina Korčula, kut. 55, sv. 109/4, 64r.

„Hrvatsko vino” (*vino crouatico*)

Vratit ćemo se sada natrag do početka 15. stoljeća. Ugovorom trogirske provenijencije iz 1413. ser Nikola Petra Mihačeva (*Nicolaus Petri Michacii*) obećao je Krsti Stjepana Garzulića (*Garzulich*) da će mu po predstojećoj berbi dovesti u Trogir 333 galete „hrvatskoga vina” iz Bristivice (*vini crouatici de uilla Bristica*). Ako se zbog nevremena ili drugih nedaća u tom selu ne proizvede toliko „hrvatskoga mošta” (*de musto crouatico*), ugovor je trebao biti poništen.¹⁹ Kada je trogirski knez sa svojom pratnjom zbog nekih komunalnih poslova tijekom ljetnih mjeseci 1416. godine boravio u Mezlini (na zapadnim granicama trogirskoga distrikta), iz gradske je blagajne potrošeno nešto novaca, među ostalim za „hrvatsko vino” (*pro vino crouatico*), kupljeno od gospodina Blaška Andrijina.²⁰ Budući da je Blaško bio pripadnik roda Andreis (i nositelj titule kraljevskoga viteza), čiji su zemljišni posjedi bili smješteni u unutrašnjem, zagorskom, dijelu distrikta (Prapatnica, Ljubitovica, Zbičje, Sui Dol, Dašini Doci),²¹ vjerojatno je i njegovo „hrvatsko vino”, poput onoga iz Bristivice, potjecalo s prostora trogirske Zagore. Premda u to nismo posve sigurni, čini se da pridjev „hrvatsko” u sintagmi „hrvatsko vino” nema teritorijalno-političku konotaciju, nego je oznaka posebne vrste vina. U tom je periodu, uostalom, trogirski distrikt, kao i sam Trogir, još uvijek pripadao hrvatsko-ugarskom teritoriju (doduše ne zadugo jer je već 1420. došao pod mletačku vlast).²² Prema tome, „hrvatsko” u ispravama iz 1413. i 1416. ne može biti u opoziciji naspram „mletačkoga”, ali je moguće da označava vino proizvedeno na kontinentu (u Zagori), odnosno da semantički funkcionira unutar opozicije kontinentalno (zagorsko) vino ↔ primorsko vino. To je u skladu s činjenicom da literatura 19. i 20. stoljeća poznaje termin „hrvaščina” („hrvaština”) koji se rabi(o) upravo za vina proizvedena na području dalmatinskoga zaleđa.²³ Ako je sve to uistinu tako, onda „hrvatsko vino” zapravo nije vino od posebne sorte vinove loze, nego oznaka svojevrsnoga *terroira* zagorske Dalmacije.

19 HR-DAZD-18 Općina Trogir, kut. 66, sv. 27, 3r.

20 HR-DAZD-18 Općina Trogir, kut. 66, sveščić 3.

21 Hrvatski biografski leksikon (dostupno na: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=551>, pristupljeno 28. 7. 2020.); Pavao ANDREIS, *Povijest grada Trogira II*, Split 1978., 381–386.

22 Irena BENYOVSKY LATIN, *Srednjovjekovni Trogir. Prostor i društvo*, Zagreb 2009., 33–34.

23 „I Vuk nam u svom rječniku veli, da se ‘hrvaština’ zove u Dalmaciji vino, koje unutra u zemlji raste i koje je drukčije od primorskog: ‘Dalmatiner-wein aus dem innern des Landes’, ‘vinum interioris Dalmatiae a maritimo diversum’. Don Mijo Pavlinović također kaže u ‘Različitim spisima’ (str. 104): ‘Hrvaština svud po Dalmaciji zove se vino zagorsko i hrvatsko.’ Tako bijaše onda, a tako se zove i danas zagorsko vino sve do Vrgorca (‘hrvaština ili hrvaščina’).‘ I Šulek na str. 112. svoga ‘Imenika’ veli, da je hrvaščina i vrst vinove loze crna grožđa u Dalmaciji.” (Stipan Banović, Nešto o „hrvatskom odijelu” u starim dokumentima, *Kalendar Napredak*, 1. 1. 1924., dostupno na: <http://www.infobiro.ba/article/857597>, pristupljeno 28. 7. 2020.)

Biloliska (i) zelenka

Trogirski je plemić ser Jakov Quarcho 1432. godine, zastupajući Bonu, udovicu ser Ivana Dujmova, dao Dragiši Mratinoviću iz trogirskoga podgrađa zemljište površine 13 vretena *in Campo Tragurii* da na njemu podigne nasade biloliske zelenke (*pastinando bilolischa silencha vitem*).²⁴ Na to da je ipak riječ o dvjema zasebnim sortama, a ne o jednoj dvorječnoga naziva, upućuje *Dalmatinska ampelografija* Stjepana Bulića, koja poznaje sortu bilolaska bijela (na splitskom području – biloliska) te sortu zelenka bijela (šibenska, bračka, vrgorska). Za obje je navedeno da uspijevaju u dubokim zemljama.²⁵ Upozoravamo, međutim, da se zapis *silencha* ne mora nužno odnositi na sortu zelenku jer se može čitati i kao „šilenka”, što glasovno ne odgovara niti jednoj poznatoj sorti, ali je po zvučnosti blisko nazivima barem triju sorata – šiljaki (pljuskavac), zelenki i žilavki.

Sigliatcha

Nadovezujući se na terminološke zavrzlake iz prethodnoga pasusa obznanjujemo najprije podatak iz 1477. godine kada je Jure Marković s otoka Zlarina u šibenske distriktu uzeo u zakup zemljište na tom otoku, odnosno dolac (*vallem*) površine šest gonjaja s vrtom, obvezujući se da će rečeni vrt ograditi i nasaditi lozom sorte *sigliatcha*.²⁶ Ostajući na području šibenskoga distrikta, ukazujemo i na zapis iz 1556. godine o lozi zvanj *sigliatqua* koja je uzgojena u vinogradu na lokalitetu *Pochogci*.²⁷ Budući da je u potonjem primjeru riječ o jednoj lozi (ili trsu) unutar vinograda koji je po svoj prilici nasaden nekom drugom lozom (*unius vitis uocate sigliatqua posita in vinea in Pochogci*), bit će da *sigliatqua* kao sorta nije bila mnogo zastupljena (možda se radi o sorti zobatici). Grafije *sigliatcha* i *sigliatqua* najbliže su nazivu šijaka/šiljaka, koji se koristi u Kaštelima za sortu pljuskavac.²⁸ No moguća su i drugačija rješenja.

Bilca i tikvarina

Sorta naziva bilca spomenuta je u jednom splitskom ugovoru iz 1442. godine, dok se vino od nje spravljeno potkraj 15. stoljeća zajedno s tribidragom prodavalo u Veneciji.²⁹ To su podatci iz dosadašnje literature. Razlog zbog kojega u ovom poglavlju

24 HR-DAZD-18 Općina Trogir, kut. 66, sv. 33, 154v-155r.

25 Stjepan BULIĆ, *Dalmatinska ampelografija*, Zagreb 1949., 133.

26 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 18/III, sv. d, 95r.

27 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 30/VI, sv. b, 188r.

28 BULIĆ 1949, 324.

29 Vidi bilješke 2 i 5.

razmatramo zajedno bilcu i tikvarinu jest taj što su u korpusu neobjavljenih isprava šibenske provenijencije (Taj smo korpus pomnije proučili od zadarskoga, trogirskoga i splitskoga.) te dvije sorte najzastupljenije; štoviše, često se zajedno nasaduju na istom zemljištu. Tako se 1446. godine jedan težak iz Birnja u Gornjem polju obvezao da će na parceli u Biljavama, površine 10 gonjaja, u roku od tri godine podići mlade nasade tikvarine i bilce (*bonis vitibus tiquarinis et bilcis*), a posaditi će i masline te druge vočke.³⁰ Iste se dvije sorte nasaduju 1455. na parceli u Ribniku (Donje polje) (*bonis vitibus tiquarinis et bilcis*)³¹ te 1467. ponovno u Birnju (*vitibus tiquarine aut bilce*).³²

Slijede potvrde, izravne i neizravne (toponomastičke), o tikvarini. U Zamurvi je 1462. godine plemić Jakov Jurić bio vlasnik vinograda zvana Tikvarina (*vigna chiamada ticquarina*).³³ Godine 1465. spominje se podvornica u Donjem polju, pod selom Ogorilicom, na kojoj su mladi nasadi loze tikvarine (*in campo di suto suto villa Ogoriliza zoe una poduorniza impiantada cum le vite chiamade tiquarina*).³⁴ Iz treće su četvrtine 15. stoljeća još podatci o dvama toponimima Tikvarina u Donjem polju, pod crkvom sv. Lovre i u Opakdolcu (*in Tiquarina in Campo de soto soto San Lorenzo; Tiquarina*), te vinogradima s tikvarinom u Gornjem polju (*vnam terram vineatam vitibus Gaidich dictam tichuarina*) i na otoku Murteru (*gognalia duo vinee dicte tiquarine in Dilci in dicta insula*).³⁵ U Grebaštici je 1492. godine potvrđen toponim *Tiquarina granda*,³⁶ a na Žirju 1548. *Tiquarina (in loco vocato Tiquarina ad angulum ville a prouenza)*.³⁷ Moguće je da tikvarina odgovara današnjoj rijetkoj sorti tikvar bijeli (tikvina, tikvenjača).³⁸

Evo i dodatnih vijesti o bilci. Vinograd pod njezinim nazivom nalazi se 1454. godine na predjelu Konačna u Grebaštici (*vigna vocata bilca circa gonaia ½ sul terrin de ser Indrigo in Conačna*).³⁹ Pod selom Birnjem nasaduje se 1464. godine oranica od osam gonjaja *bonis vitibus siue bilça et velabil*, 1477. oranica u Srimi *bonis vitibus bilce*, a 1489. i 1491. oranice na predjelima Modrič, Blato i Poljščić u Gornjem polju *bonis vitibus bilce*.⁴⁰ U to se doba i na otoku Murteru podižu mješoviti nasadi bilce i drugih sorata, što ćemo detaljnije razmotriti u idućem poglavlju.

30 Biskupijski arhiv Šibenik, HR-BAŠ-12/1 Šibenska biskupija, Biskupska kurija, sv. 263, 157v.

31 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 16/IV, sv. b, 139r.

32 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 18/I, sv. H, 40v.

33 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 16/II, sv. b6, 270r.

34 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 16/II, sv. a, 232v-233r.

35 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 16/II, sv. b8, 359v; kut. 11/VII, sv. 10/Vb, 106r; kut. 21/I, sv. g, 20v; kut. 18/III, sv. d, 63v-64r.

36 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 23/I, sv. 26.I.e, 80v.

37 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 29/V, sv. b, 101v.

38 BULIĆ 1949, 122, 326.

39 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 16/II, sv. b2, 55v.

40 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 17, sv. e, 49v-50r; kut. 11/VII, sv. 10/Va, 67r; kut. 23/I, sv. b, 5r, 10v; kut. 23/I, sv. d, 40r.

Velabil, prispnopica i druge sorte

Podatci koji slijede vezani su za šibensko područje. Svjedoče o tome da su uz dominantne bilcu i tikvarinu postojale i druge sorte, najčešće u mješovitim vinogradima s bilcom. Šibenski je opat ujesen 1458. godine samostanske oranice u Morinju (Donje polje) dao u težaštinu nekolicini distriktualaca iz Zamurve, koji su na njima trebali podići nasade bilce, prispnopice male, velabila i zelenke (*his vitibus videlicet bilca, prispnopica mala, velabil, et zelencha*). Sačuvano je o tom vinogradarskom potpovratu više pojedinačnih isprava u kojima je izričito navedeno da se imaju zasaditi isključivo spomenute „četiri sorte vinove loze” (*dictis quattuor generibus vitium*) jer će u protivnom trsovi biti izvađeni nakon čega će težaci biti prisiljeni o svom trošku obaviti sadnju pod propisanim uvjetima. Jednu od tih isprava, koje su općenito iz perspektive šibenske agrarne povijesti vrijedno povijesno vrelo (sadržavaju, primjerice, i stavku o sadnji posebne sorte smokve – vlašćice),⁴¹ donosimo kao prilog na kraju rada.

U prethodnom je poglavlju već navedeno da se velabil zajedno s bilcom spominje u dokumentu iz 1464. godine, vezanom uz podizanje vinograda u Birnju u Gornjem polju. Prispnopicu pak nalazimo u još dvama ugovorima iz 1483. i 1486. kada se na otoku Murteru nasađuju dvije oranice ukupne površine 28 gonjaja, i to na najplodnijem otočkom zemljištu – Polju (Plase i Gradine). Na jednoj je od tih dviju oranica predviđeno podizanje nasada bilce i prispnopice (*plantare totum bonis vitibus bilce et prispnopice*), a na drugoj bilce, prispnopice i sorte naziva poponabil (*solum vitibus bilce, poponabil et prispnopice*).⁴² To je i jedini dosad poznat spomen poponabila (ili kako je već taj naziv glasio) u arhivskoj građi.⁴³

Preostalo nam je još obznaniti spomen dobro poznate sorte trebjan koja je na šibenskom području također prisutna barem od prve polovice 15. stoljeća. Naime, u inventaru nekretnina jednoga šibenskoga plemića iz 1453. godine navodi se i parcela u Blatu u Donjem polju, kako sama zemlja tako i loza na njoj, zvana trebjan (*terram uineatam in campo inferiori in Blato tam terram quam uites uocatam tribiam*).⁴⁴

41 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 17, sv. a, 105r-106r, 109r, 110r, 120v.

42 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 22, sv. 12a, 19v i sv. 12b, 2v-3r.

43 Budući da se grafemi *n* i *u* starijim rukopisima međusobno malo razlikuju, pomišljali smo i na čitanje *popouabil*, što nas je u početku usmjeravalo pretencioznoj rekonstrukciji u „popova bil” i povezivanju sa sortom popovicom. Iznosimo ipak i takvo razmišljanje, smještajući ga u bilješku gdje i pripada.

44 HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 16/I, sv. c1, 70r.

Nekoliko zapažanja i zaključna razmatranja

Od arhivskih vijesti koje smo u ovom prilogu razmotrili najviše ih se odnosi na šibensko područje, nešto manje na splitsko i trogirsko, dok zadarsko uopće nije zastupljeno. To ipak nije ili ne mora nužno biti pokazatelj rasprostranjenosti pojedinih sorata vinove loze u kasnosrednjovjekovnoj Dalmaciji, nego je prije svega odraz neravnomjerne proučenosti povijesnih vrela različitih provenijencija. Naime, u ovom smo se istraživanju oslanjali u prvom redu na bilježničke spise, pri čemu smo najdetaljnije „pročešljali” šibenske, a manje detaljno zadarske, trogirске i splitske. S druge strane, opravdano je postaviti pitanje zašto se samo u neznatnoj manjini, inače brojnih, ugovora o podizanju vinograda izričito navode sorte koje je trebalo nasaditi, dok u velikoj većini stoji tek uobičajena formulacija da će težak zemlju nasaditi „dobrim lozama” (*bonis vitibus*). Znači li to da su na dalmatinskim vinogradskim površinama, barem do prve polovice 15. stoljeća, prevladavale sorte koje dokumenti prešućuju? Ili su neprešućene sorte, dakle one o kojima smo govorili u prethodnim poglavljima, prevladavale i na sortno nespecificiranim vinogradima s „dobrim lozama”?

Unatoč mnogim upitnicima, čini se da je 15. stoljeće iznjedrilo dvije dalmatinske sorte znatnoga izvoznog potencijala koji se u najvećoj mjeri ostvarivao na mletačkom tržištu. Riječ je o tribidragu i bilci. Tribidrag je bio najcjenjenija sorta crnoga grožđa, dok se za bilcu, s obzirom na njezin naziv, može pretpostaviti da je davala bijelo vino. Osim na otocima Visu, Hvaru i Korčuli, što je bilo poznato iz prijašnje literature, tribidrag se u 15. stoljeću, a to smo pokazali u ovom prilogu, sadio i na splitsko-trogirskom (kaštelanskom) te šibenskom području. Bilca je pak potvrđena na splitskim i šibenskim zemljišnim posjedima. Zajedno s bilcom često su se sadile i druge, manje zastupljene, sorte poput tikvarine, velabila, prsnopice, zelenke i (upitno čitanoga) poponabila, o čemu za sada svjedoče uglavnom šibenska vrela. Vjerojatno sve one pripadaju bijelim sortama. Čini se također da su sve dobro uspijevale u plodnoj i dubokoj zemlji, u blizini nadzemnih i podzemnih voda. Na takav nas zaključak upućuje topografija šibenskih vinograda s bilcom i drugim bijelim sortama, koji su u pravilu podizani na dotad oraničnim parcelama, unutar prirodnih poljskih površina (Gornje i Donje polje, Polje na Žirju i Murteru). Po svoj se prilici upravo od tih sorata i s takvih parcela u 16. stoljeću proizvodilo murtersko desertno bijelo vino koje su nerijetko uživali (i) mletački patriciji te hvalili mnogi suvremenici, o čemu je nedavno pisano.⁴⁵

45 Kristijan JURAN, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Murter 2017., 46-52.

Prilog

U Šibeniku 8. studenoga 1458. godine.

Šibenski opat fra Juraj daje u težaštinu Juranu Radanoviću iz Zamurve osam gonjaja oranice u Morinju, uz obvezu da ju nasadi četirima sortama vinove loze – bilcom, velabilom, prisnopicom malom i zelenkom.

[*in margine:*] Pastinatio Iurani Radanouich terre domini abbatis Sibenici

Die octauo supradicti mensis nouembris.

Actum Sibenici in apoteca residentie mei infrascripti notarii coram nobili viro ser Iacobo condam Nicolai examinatore presentibus nobili viro ser Nicolao Tauilich et Miliuoio Saxorich de villa Srima districtus Sibenici testibus habitis et ad hoc specialiter uocatis ac rogatis. Ibi que reuerendus in Christo pater et dominus dominus frater Georgius abbas dignissimus Sibenicensis dedit et concessit ad laborandum et pastinandum Iurano Radanouich de villa Çamurua predicti districtus ibidem presenti pro se suisque heredibus ac successoribus conducenti et recipienti circa octo gognaia terre aratorie ipsius domini abbatis posite in Campo Inferiori in loco uocato Morigne supra puteum qui dicitur Nouus iuxta que octo gognaia est terra predictae abbacie a duabus partibus siue ab orientali et punentali et a parte boreali ipsorum gognaiorum est terra predicti ser Nicolai testes et a parte meridionali ipsorum gognaiorum est via publica iuxta quam est predictus puteus saluis suis verioribus confinibus si qui forent. Quam concessionem dictus dominus abbas per se et suos successoribus promisit firmam et ratam habere et ipsum laboratorem exalumpniare in ipsis octo gognaia concessis ubique super se et bonis ipsius abbacie ac suis presentibus et futuris. Et e conuerso dictus Iuranus per se et suos heredibus ac successoribus promisit predicta octo gognaia plantare usque ad quattuor annos proxime futuros siue quolibet anno duo gognaia uel plus his vitibus siue bilça, velabil, prisnopica mala et çelencha, sub pena si aliis vitibus plantaret quod idem dominus terre possit illa erradicare, et ipse laborator tamen teneatur plantare cum predictis quattuor generibus vitium. Insuper ipse laborator teneatur plantare et eleuare a duobus capitibus ipsorum gognaiorum et ex vno latere triginta duos arbores oliuarum qui numerus intelligatur cum antiquis arboribus oliuarum si qui sunt in dictis octo gognaia et tot arbores ficulnearum siue flafchicarum quot videbuntur et erunt necessarie et congrue pro terra. Et postmodum ben laborando et ligoniçando secundum statuta et ordines Sibenici dare dicto domino terre quolibet anno paratam tertiam partem musti et aliorum fructuum quos ipse laborator plantabit ac eleuabit ibi in gribla. De antiquis uero oliuastris ac aliis arboribus debeat dare ueram medietatem oliuarum et aliorum fructuum germinandorum ab ipsis

antiquis arboribus ibidem in ipsa terra [preter de oliuis quas omnes debeat conducere ad domum ipsius abbatis in ciuitatem nostram Sibenici de nouis et antiquis arboribus germinandis] ⁴⁶ alteram uero medietatem et duas partes musti et aliorum fructuum germinandorum ex arboribus ab eo elleuatis ut dictum est pro se retinendo pro suo labore ac fatica. Item etiam his pactis et conditionibus siue quod ipsam terram ipse laborator teneatur incipere plantare ipsam a parte boreali et quidquid ipsorum octo gognaia non plantaret usque ad dictos quattuor annos quod id teneatur quolibet anno dicti termini arare et seminare suis expensis et dare tertiam partem bladorum dicto domino terre in ipsa terra dicta terra, si uero id non seminaret teneatur dare pro terratico ipsi domino terre tantum bladorum pro rata quantum germinabunt terre vicine ibidem posite siue duas quartas frumenti pro quolibet gognaio non seminato exceptis plantatis ut dictum est. Item quod ipse laborator teneatur facere fossam a capite boreali ipsorum octo gognaiorum pro reparatione aque que ibi hundat(?). Etiam debeat fossare partem decimam ipsius totius terre abatie ibi posite a parte occidentali dicte totius terre pro reparatione aque que nocet ibi plurimum ipsi terre.

Que omnia ac singula superscripta dicte partes ad inuicem sollempniter promiserunt per se et suos heredes ac successores firma et rata habere et nullatenus contrafacere sub pena XXV librarum denariorum paruorum et refectione omnium damnorum et expensarum interesse quod uel que vna pars occasione alterius contra predicta venientis habuerit uel sustinuerit in iudicio siue extra et pena soluta uel non rata tamen maneant omnia ac singula superscripta sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum.

HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika, kut. 17, sv. a, 104v-105r.

Archival records on grape varieties in Dalmatia in the 15th and 16th centuries

Summary

Previous historiographical research on grape varieties grown in late medieval Dalmatia has yielded only a few scant news. Thus, two Dalmatian varieties were identified, tribidrag and bilca, that were used for wine production in the 15th and 16th centuries and intended (also) for the Venetian market. Tribidrag was the most prized variety of red grape, while for bilca, given its name, presumably gave white wine. Apart from the presence of tribidrag on the islands of Vis, Hvar and Korčula,

⁴⁶ [*in margine*]

which is known from previous literature, it was also planted in the 15th century in the Split-Trogir (Kaštela) and Šibenik areas, which we have shown in this article. Bilca, on the other hand, was registered on the Split and Šibenik land holdings. Along with bilca, other, less represented varieties were often planted, such as tikvarina, velabila, prispopica, zelenka and poponabil, as evidenced by sources from Šibenik. Probably all of them belonged to the white grape varieties. They also seem to have thrived well in fertile and deep soil with near surface water and groundwater. Such a conclusion is indicated by the topography of Šibenik vineyards with bilca and other white varieties, which were usually raised on previously arable plots within the natural fields (Gornje and Donje polje, Polje on islands of Žirje and Murter). In all probability, Murter's dessert white wine was produced from these varieties and from such plots in the 16th century, and was mainly enjoyed by Venetian patricians and praised by many contemporaries.

Keywords: grapevine, tribidrag, bilca, Dalmatia, Šibenik, 15th-16th century

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Šibeniku

HR-DAŠI-1 Općina Šibenik (12. st. – 1797.)

HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika (1386. – 1797.)

Državni arhiv u Zadru

HR-DAZD-11 Općina Korčula (12. st. – 1797.)

HR-DAZD-16 Općina Split (1060. – 1797.)

HR-DAZD-18 Općina Trogir (12. st.– 1797.)

Biskupijski arhiv Šibenik

HR-BAŠ-12/1 Šibenska biskupija, Biskupska kurija

Literatura:

Pavao ANDREIS, *Povijest grada Trogira II*, Split 1978.

Stipan BANOVIĆ, Nešto o „hrvatskom odijelu” u starim dokumentima, *Kalendar Napredak*, 1. 1. 1924. (pristupljeno 28. srpnja 2020. <http://www.infobiro.ba/article/857597>)

Irena BENYOVSKY LATIN, *Srednjovjekovni Trogir. Prostor i društvo*, Zagreb 2009.

Stjepan BULIĆ, *Dalmatinska ampelografija*, Zagreb 1949.

Paladije FUSKO, *Opis obale Ilirika* (priredila i prevela Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ), Zagreb 1990.

Kristijan JURAN, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Murter 2017.

Josip KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb 1995.

Edi MALETIĆ, Ivan PEJIĆ, Jasminka KAROGLAN KONTIĆ, Jasenka PILJAC, G. S. DANGL, Aleš VOKURKA, Thierry LACOMBE, Nikola MIROŠEVIĆ, Carole MEREDITH, (2004) Zinfandel, Dobričić and Plavac mali: The Genetic Relationship among Three Cultivars of the Dalmatian Coast of Croatia, *American Journal of Enology and Viticulture*, 55(2)/2004, 79-83.

Ivan PEDERIN, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, Zagreb 1989.

Ivan PEDERIN, Split u XV. stoljeću, *Bosna Franciscana*, 38/2013, Sarajevo, 167-202.

Gordan RAVANČIĆ, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb 2001.

Juraj ŠIŽGORIĆ, *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* (priredio Veljko GORTAN), Šibenik 1981.

Ambroz TUDOR, Nekoliko povijesnih podataka o tribidragu (zinfandel, crljenak kaštelanski, primitivo), *Mogućnosti*, LVII/2010, br. 7-9, Split, 103-108.